

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

**Історичний факультет
Наукове товариство студентів та аспірантів**

ДНІ НАУКИ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2013

Випуск VI

Частина 2

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Історичний факультет
Наукове товариство студентів та аспірантів

ДНІ НАУКИ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2013

**Матеріали
VI Міжнародної наукової конференції молодих учених**

(25 квітня 2013 р.)

**Випуск VI
Частина 2**

Київ 2013

ЗМІСТ

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (1914–1941 рр.)

<i>Адамська І.</i> Матеріально-технічне забезпечення охорони здоров'я УСРР в 1919–1921 рр.....	5
<i>Акинджи Е.</i> Діяльність О. Шульгина в Українському академічному комітеті.....	6
<i>Волошинова А.</i> Особистість безпритульного «мешканця вулиці» радянської України 20-х рр. XX ст.....	7
<i>Гладун М.</i> Проведення комасації в Західній Україні міжвоєнного періоду.....	8
<i>Готкова Ю.</i> Огляд української преси в період проведення українізації на Кубані (1923–1932 рр.).....	9
<i>Грецишин С.</i> Варшавський договір: оцінка в польській історіографії.....	11
<i>Гуменна І.</i> Суспільно-політична діяльність українських студентських товариств Східної Галичини кінця XIX ст. – 1939 р.....	12
<i>Гуменний С.</i> До питання про вплив епідемічного фактора на перебіг і еволюцію військових дій УГА на Правобережжі восени 1919 року.....	14
<i>Демещук А.</i> Організація кінноти Армії УНР у 1919–1920 рр.....	15
<i>Житкова О.</i> Нормативно-правові засади партійно-державної політики щодо православної церкви в УСРР (1919 – кінець 1930-х рр.).....	16
<i>Жолоб М.</i> Сепаратистські тенденції серед етнічних релігійних громад України в 20-х рр. XX ст.....	17
<i>Клименко А.</i> Еволюція анархізму в Україні.....	18
<i>Комар Є.</i> Становлення радянської історіографії дослідження соціальних аномалій у повсякденному житті населення УСРР в 20-х рр. XX ст.....	19
<i>Кудінов І.</i> Формування частин Української трудової армії (лютий–квітень 1920 року).....	20
<i>Кужільна О.</i> Товариство «Музей визвольної боротьби України» в Празі — осередок збереження ідеї української державності.....	21
<i>Кузьмин Р.</i> Військові дії армії УНР на території Волинської губернії в 1919 - травні 1920 рр.....	22
<i>Кулікова Є.</i> Процес колективізації в кінці 20-х – початку 30-х рр. XX ст.: через усну історію (за матеріалами Любашівського та Ширяївського районів).....	24
<i>Курило І.</i> Український аматорський театр у 20-х рр. XX ст.....	25
<i>Мазипчук М.</i> (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, асп.) – «Повноважене представництво УСРР в Австрії під керівництвом Ю. Коцюбинського.....	26
<i>Марасєв В.</i> Переговори між Гетьманом Української Держави П. Скоропадським і Військовим Отаманом Всеволодського Війська Донського П. Красновим на станції Скороходове 2 листопада 1918 р.....	27
<i>Остроушко Ю.</i> Дитяча безпритульність в Радянській Україні (20-30-і рр. XX ст.). Історіографічний аспект.....	28
<i>Паленко Є.</i> Роль військового товариства «Січові Стрільці» у формуванні Легіону УСС.....	30
<i>Петренко І.</i> Військово-політичні відносини урядів Української Держави з Кубанню.....	31
<i>Придибайло О.</i> Становище китайської національної меншини в Україні в 20-х роках XX ст.....	33
<i>Сокирко А.</i> Створення та діяльність Асоціації революційного мистецтва України (1925–1932 рр.).....	34
<i>Трофимлюк О.</i> Ідейні витоки формування української інтелігенції наприкінці XIX – на початку XX ст.....	35
<i>Шоповал Р.</i> Становище селянського господарства в роки Української революції 1917–1921 років.....	37
<i>Швидченко Т.</i> Третя Залізна дивізія у Першому Зимовому поході: груднева катастрофа.....	38
<i>Ющенко М.</i> Українська держава часів гетьмана П. Скоропадського в працях українських зарубіжних істориків.....	39

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (1941–1991 рр.)

<i>Андріянова Л.</i> Судочинство в Райхскомісаріаті «Україна».....	42
<i>Близнюк Р.</i> Вища аграрна освіта України в другій половині XX ст. в сучасній українській історіографії.....	43
<i>Бурда В.</i> Ліквідація монополії на владу Комуністичної партії в Україні.....	45
<i>Бурякова Ю.</i> Партизанское движение на оккупированной территории Луганской области во время Великой Отечественной войны.....	45
<i>Гирич Я.</i> Про розвиток житлового будівництва в УРСР» – основний містобудівний документ Семиріччя.....	47
<i>Гуменюк О.</i> Становлення української сім'ї у радянській період.....	48
<i>Діхтяренко А.</i> Інтелігенція і розвиток природооповідної справи у 1950-х рр.....	48
<i>Кагальна М.</i> Тлумачення поняття «історія повсякденності»: в зарубіжній та вітчизняній історіографії.....	50
<i>Калугін О.</i> Проблеми формування сучасної геополітики України.....	51
<i>Костюк Д.</i> Націоналізм як ідеологія: проблемні аспекти.....	52
<i>Кузьменко В.</i> Миротворча політика України на теренах СНД.....	53
<i>Кулик Ж.</i> Громадсько-культурницька діяльність Олени Теліги в Києві (1941–1942 рр.).....	55
<i>Левченко Ю.</i> Промислова політика окупантів у адміністративно-територіальних одиницях України в 1941–1944 рр.: загальне та особливе.....	56
<i>Марченко Л.</i> Україномовна преса як основний пропагандистський засіб на території рейхскомісаріату «Україна».....	58
<i>Михальчук Р.</i> Євреї м. Рівного на примусових роботах під час нацистської окупації в роки Другої світової війни.....	59
<i>Нанівська М.</i> Повсякденне життя населення Дрогобицько-Бориславського регіону у 1944–1948рр.....	60
<i>Переходько Я.</i> УПА крізь призму особистості: курінний «Недоля».....	62
<i>Плеханова А.</i> Проблема забезпечення населення товарами широкого вжитку в окупованому Києві (1941–1943 рр.).....	63
<i>Пониपालяк О.</i> Джерела які ми втрачаємо.....	64
<i>Слободинський Д.</i> Рятування євреїв Львівщини українцями в роки Другої світової війни.....	65
<i>Трещова І.</i> Розвиток виноградарства у Кримській області УРСР (1954–1991 рр.).....	66
<i>Турчин Т.</i> Діяльність Станіславського відділу у справах репатріації (1945–1953 рр.).....	67
<i>Ховайба Н.</i> Державна політика з розвитку міжнародного співробітництва в галузі кінематографії: український аспект (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х років).....	68
<i>Шкабко С.</i> Маловідомі імена дисидентського руху Волині та їхній внесок в рух опору УРСР (1960 – 1980-ті рр.).....	69
<i>Штука С.</i> Митрополит Йосиф Сліпий – голос мовчазної церкви на II Ватиканському соборі в Римі.....	71

Польська марксистська історіографія в цілому гостро критикувала пакт Пілсудського-Петлюри. Обидва державні діячі виступали «контрреволюціонерами» і «слугами буржуазії» (польської чи української), а С. Петлюра додатково зображувався «ворогом» Польщі. Головний доробок праць, які з'явилися до 1980-х рр. полягав у детальному дослідженні подій, що передували підписанню договору і конвенції. С. Петлюра і сили, що його підтримували, отримали статус політичних банкрутів.

Українська Народна Республіка, на думку таких авторів як А. Лейнванд («Польська Партія Соціалістична щодо польсько-радянської війни 1919–1920» (1964)) та Й. Красуські («Міжвоєнний час. Закордонна політика II Речі Посполитої» (1985)) була приречена на залежність від Польщі, а Ю. Пілсудський ніколи не був щирим федералістом і вбачав в українцях лише потенційних майбутніх поляків [2, с. 311–312].

Суспільно-політичні перетворення 1980-х початку 1990-х рр. створили нові умови для публікації праць з даної тематики. Популярним стало трактування поведінки Ю. Пілсудського через призму ідей створення федерації держав у Східній Європі на чолі з Польщею, де роль української держави повинна була бути однією з визначальних [5, с. 73–79].

У листопаді 1995 р. у Торуні пройшла конференція «Польща і Україна. Союз 1920 р. і його наслідки», матеріали якої містять нові тенденції у розгляді питань польсько-українського союзу. П. Гаузер у своїй статті «Федералістична візія Речі Посполитої у поглядах Юзефа Пілсудського і спроба її втілення у 1918–1921» зазначав, що вже у 1904 р. Ю. Пілсудський не трактував український національний рух як повноцінний, але зазначав необхідність використання його на шляху до відновлення польської держави [6, с. 20–21]. В. Сулея здійснив спробу оцінити угоду через призму особистих стосунків її головних архітекторів [7, с. 113–131]. С. Заброварни звернув увагу на той факт, що С. Петлюра вважав цей договір вимушеним наслідком військово-політичної ситуації і єдиним можливим способом врятувати ядро української державності [8, с. 146–147].

Цікавим є бачення Варшавського договору Р. Потоцьким. У своїй монографії «Ідея відновлення Української Народної Республіки (1920–1939)» він зазначає, що сама угода була беззаперечно нерівноправною, але досить реалістичною і, не зважаючи на її характер, обидві сторони намагалися виконати умови до кінця. Оцінка реакції галицьких українців на цей союз (тема, яка заслуговує на окреме дослідження) містить виправдання дій С. Петлюри як далекоглядного політика, який усвідомлював, що небезпека з боку Росії для всього українського народу була значно серйознішою, ніж входження частини українських земель до складу Польщі. Пакт 1920 р. порівнюється з Гадяцьким договором 1658 р. [9, с. 64].

Я. Бруські у своїй монографії «Петлюрівці. Державний центр УНР в екзилі (1919–1924)» зазначає, що твердження стосовно того, що договір мав приватний характер, а не офіційний, не

заперечують того факту, що це був найкращий варіант для С. Петлюри [10, с. 138].

У 2005 р. була опублікована монографія С. Шайдака «Польсько-український політично-військовий союз 1920 р.». Автор зосередив значну увагу на перебігу польсько-українських переговорів кінця 1919-го початку 1920-го р. і розглядав союз з УНР як елемент втілення у життя стратегії зі створення майбутньої федерації вільних держав скерованої проти Росії [11, с. 91–108].

Таким чином, оцінки пакту Пілсудського-Петлюри в польській історіографії різняться від надто позитивних (метою союзу була ідеалістична боротьба «за нашу і вашу свободу», визволення УНР і реалізація проекту створення нової федерації у Східній Європі) до різко негативних (Варшавський договір – це союз імперіаліста з політичним банкрутом, метою польської сторони була експлуатація України і повне політичне підпорядкування слабшого партнера). Проте, не можна говорити про відсутність вдалих спроб виваженого і якомога більш об'єктивного аналізу цього союзу. Польська історіографія міжвоєнного періоду започаткувала, а діаспорна продовжила традицію розгляду даної події з точки зору прихильників діяльності Ю. Пілсудського та його східної політики. Ці тенденції продовжують переважати в сучасній історіографії, втім вчені намагаються знайти золоту середину, не змальовуючи жодну зі сторін лише в світлих чи навпаки темних барвах, при цьому ставлячи собі за мету переосмислити федералістичну концепцію Ю. Пілсудського та місце України в ній.

1. Wojny a pokój / Pod redakcją ogólną Larysy Iwuszynej. – Wydanie pierwsze K., SAZ «Ukraińska grupa prasowa», 2004. – 480 s. 2. Koke E. Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii // Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze. – 1996. – Nr. 3. – S. 305–314. 3. Михайлова О. В. Огляд історіографії проблеми еволюції українсько-польських відносин у 1918–1920 рр. / Магістеріум : магістерські програми / Нац. ун. «Києво-Могилянська академія». – Вип. 7: Історичні студії. – 2001. – С. 97–103. 4. Wandycz P. Z zagadnień współpracy polsko-ukraińskiej w latach 1919–1920. – «Zeszyty historyczne», 1967, z. 12. – S. 3–24. 5. Torzecki R. Federacja czy wspólna obrona niezależności. Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923 // Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze. – 1996. – Nr. 3. – S. 73–79. 6. Hauser P. Federacyjna wizja Rzeczypospolitej w poglądach Józefa Piłsudskiego i próba jej urzeczywistnienia w latach 1918–1921 // Polska i Ukraina: sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń : Wydaw. Uniwersytetu M. Kopernika, 1997. – S. 17–42. 7. Suleja W. Piłsudski a Petlura // Ibidem. – S. 113–130. 8. Zabrowany S. Symon Petlura – niezłomny orędownik niepodległości Ukrainy // Ibidem. – S. 131–150. 9. Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939). – Lublin, 1999 – 383 s. 10. Bruski J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). – Kraków, 2000. – 600 s. 11. Szajdak S. Polsko-ukraiński sojusz polityczno-wojskowy w 1920 roku. – Warszawa, 2005. – 313 s.

Ірина Гуменна,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Суспільно-політична діяльність українських студентських товариств Східної Галичини кінця XIX ст. – 1939 р.

Студенти упродовж другої половини XIX – першої половини XX ст., на території Східної Галичини, ставали організаторами національних та культурницьких рухів. На зібраннях, під час промов чи то у періодичних виданнях, можна було ознайомитися із провідними ідеями студентської молоді, деякі з них склали основу національних концепцій українських політичних рухів, а згодом і партійних структур. Намагаючись брати участь в усіх сферах життя Східної Галичини, українські студентські товариства сприяли формуванню національної інтелігенції з державницьким мисленням, обґрунтуванню ненасильницьких підвалин національного культуротворення.

Мета дослідження полягає в аналізі суспільно-політичної діяльності українських студентських товариств у Східній Галичині кінця XIX ст. – 1939 р.

Задекларовану проблематику вивчали такі дослідники, як В. Лєник, І. Андрухів, Б. Савчук, І. Шумський, Р. Ковалюк, І. Гурак, В. Виздрик, Т. Плазова та Н. Мисак.

Проте, найбільше інформації можна одержати, аналізуючи

архівні джерела. Окремим питанням студентського руху та ролі членів студентських товариств відведено місце в описах таких фондів ЦДІАЛ України, як: ф. 146 «Галицьке намісництво, м. Львів», ф. 309 «Наукове товариство Т. Г. Шевченка у м. Львові», ф. 360 «В. Старосольський», ф. 399 «Українська крайова студентська рада західних земель України», ф. 400 «Український студентський союз».

На основі аналізу історіографії та архівних джерел узагальнюємо відомості про внесок українських студентських товариств у суспільно-політичні процеси Східної Галичини кінця XIX ст. – 1939 р.

У кінці XIX ст. українська студентська молодь становила реальну суспільно-політичну силу і переважно гуртувалася в товариствах «Січ», «Союз», «Основа», «Академічна громада» при Львівському, Чернівецькому, Віденському університетах та Львівській політехніці. Охоплювали ці академічні товариства до 70 % студентів-українців, які навчалися у вузах Австрії [1, с. 2].

Українські студенти, зокрема, члени товариства «Академічна громада» активно брали участь у політичному житті Східної Галичини. Як свідчать архівні дані, на зібраннях товариства, починаючи з осені 1904 р. організовувалися доповіді на актуальні політичні теми. Наприклад, 26 листопада 1904 р. «Кружок для соціальних наук» організував дискусію на тему «Українсько-польські відносини» (керівник — М. Лозинський), а 1 лютого 1905 р. відбулися збори українських студентів щодо останніх революційних подій у Росії [2, с. 136].

Студентські товариства цікавилися не лише проблемами зовнішньополітичного характеру. Одним з основних було питання проведення виборчої реформи. Боротьба за загальне, рівне, пряме і таємне виборче право набирала особливої інтенсивності, тому студентська молодь не могла стояти осторонь цієї проблеми, оскільки через нього можна було реалізувати свої права на вирішення тих чи інших питань українства [2, с. 136].

Я. Грицак стверджував, що основним осередком формування революційних кадрів були університети. На його думку, перші студентські організації націоналістичного спрямування ведуть свій початок з 1920-х років. Виникали вони переважно у тих містах, у яких навчалася українська молодь — Львові, Празі, Подєбрадах. На теренах Східної Галичини центр українського студентства знаходився у м. Львові, в гуртожитку, так званому «академічному домі», що утримувався на кошти легальних українських громадських організацій [3, с. 198].

Співпрацювали студентські товариства і з політичними партіями, проте, в своїх статутах наголошували на позапартійності та виключно культурницькій діяльності [10, с. 3]. «Академічна громада» співпрацювала з Русько-українською радикальною партією (РУРП). У її приміщенні, згідно з рішенням управи, відбулися 3–4 грудня 1905 р. збори членів партії, а також партійне віче 22–26 грудня 1906 р. Товариство позитивно ставилося до агітації РУРП у Східній Галичині [2, с. 136].

Не оминула українські студентські товариства і підготовка до Першої світової війни, мілітаристські процеси змусили розколотися студентський табір. Суперечки виникли через те, яку із воюючих сторін підтримувати, або йти власним самостійним шляхом. У зв'язку із цим, 7 грудня 1912 р. у Львові відбулася нарада представників усіх українських політичних партій та організацій, на якій прийнято ухвалу, що «на випадок війни між Австрією і Росією все українське громадянство одноголосно й рішуче стане на боці Австрії і проти Російської імперії» [5, с. 47].

На зборах також прийняте рішення про необхідність організації військових секцій при «Соколі» й «Січі», у яких б українська молодь навчалась військової справи. На початку 1913 р. цю роботу розпочали «Сокол» і «Січ», а також студентські товариства «Академічна громада» та «Основа». Студенти створили організаційний комітет, очолюваний І. Чмолю [5, с. 47].

Ідеологічне обґрунтування створення окремих студентських корпусів відбулося на II всестудентському з'їзді 1913 р. Основним промовцем на ньому був Д. Донцов з доповіддю: «Політика мілітарного виховання молоді та самостійницька політика українського народу» [6, с. 65].

3 серпня 1914 р. Українські січові стрільці прийняли військову присягу і розпочали свій бойовий шлях, який тривав до 1920 р. [5, с. 49].

Студентству випала особлива роль у суспільно-політичному житті новітньої історії України, на ньому лежала відповідальність перед українством щодо реалізації національних прагнень. Задля досягнення мети студентські активісти намагалися контролювати освітні процеси, а захоплений польською владою Львівський університет, спонукав молодь до боротьби за національне шкільництво та власний, український університет [7, с. 117].

На початку 1920 р. відновив діяльність довоєнний Український січовий союз (УСС). Головна рада УСС розробила план дій, у якому говорилося про «політичну підготовку студентства для остаточного довершення нашого політичного визволення». А 1 травня 1921 р. УСС оголосила відозву до українських студентів, що навчалися у польських ВНЗ, у якій йшлося про бойкот навчання та пропозиції вступати до Українського університету у м. Львові [7, с. 118].

Архівні матеріали свідчать, що акції непокори студентські товариства планували як у 20-х рр., так ще і у довоєнний період, зокрема, вони пропонували спочатку збиратися на мітинги,

видавати пресу, критикувати польську владу у виступах. Коли мирні методи не допомогли досягнути бажаного результату, студенти радикалізували акції бойкоту [8, с. 17–21].

Потрібно зауважити, що студентські організації не завжди у своїй діяльності дотримувалися приписів закону, часто не повідомляли поліцейні органи про проведення зібрань або здійснювали останні поза межами університету, що ще більше викликало незадоволення польської влади [9, с. 42].

Брали участь українські студентські товариства і в міжнародних політичних заходах. На міжнародному конгресі в Празі (22. 03 — 4. 04. 1921 р.), який об'єднував студентів із 13 країн світу, українське студентство представляла делегація від «Академічної громади» у складі: І. Федова, С. Лопатинського, К. Паньківського, Ю. Рубіна, Є. Віханського, Є. Слабченка. Конгрес прийняв Український студентський союз до Міжнародної студентської організації [10, с. 109].

На початку липня 1921 р. українські студентські товариства міста скликали у Львові крайовий студентський з'їзд, на ньому прийнято рішення — відродження Самостійної Соборної Української Держави на основі об'єднання усіх етнічних українських територій. Для подальшої боротьби за український університет з'їзд створив Комітет Української Молоді (КУМ) [11, с. 118].

Необхідно підкреслити, що студентська молодь відіграла роль і в процесі зміцнення громадських структур. Упродовж 1909–1913 рр. у Львові були проведені Всеукраїнський студентський конгрес та загальний з'їзд українського студентства, на якому створили Український студентський союз (УСС). Основним завданням союзу було об'єднання студентських організацій університетів не лише Західної України, але й Наддніпрянської України, що перебувала у складі спершу Російської імперії, а згодом — радянської України, а також українських студентів за кордоном [11, с. 45].

Студентський рух у Східній Галичині був розмаїтим у структурному відношенні, що проявлялося в існуванні локальних академічних станово-професійних товариств, а також загальнокрайових об'єднань. Одночасно, в ньому присутніми були впливи політичних партій та генерування власних державницьких ідей. Б. Савчук стверджував, що такі процеси сприяли формування студентства як рушійної сили націоналістичного підпілля [12, с. 54].

В українських студентських товариствах культивувався дух служіння національним ідеалам, готовність навіть до збройної боротьби задля досягнення поставленої мети. Свідченням цього стала масова участь українського студентства у національних збройних формуваннях під час Першої та Другої світових війн.

Оцінюючи стан суспільно-політичної діяльності українських студентських товариств на теренах Східної Галичини кінця XIX ст. — 1939 р., необхідно підкреслити, що студентство було однією з найбільш соціально активних груп населення.

1. Кондратюк В. О. Галицький молодіжний та студентський рух за розвиток національної освіти / В. О. Кондратюк, Н. В. Гапонюк / [Електронний ресурс]. — Львів, 2007. — Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znm/2007_13/R1/Kondratyuk%20Haponyuk.pdf. — Назва з екрану. 2. Ковалюк Р. Український студентський рух на західноукраїнських землях XIX — XX ст. / Р. Ковалюк. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. — 420 с. 3. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX — XX ст.: [Навч. посіб. для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студентів істор. факультетів вузів, вчителів] / Я. Грицак. — К.: Генеза, 2000. — 360 с.: іл. 4. ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 58, спр. 465, 26 арк. 5. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини 1861 — 1939 рр. / І. Андрухів. — Івано-Франківськ, 1995. — 72 с. 6. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. — Мюнхен — Львів, 1994. — 181 с. 7. Виздрік В. С. До питання становлення Українського таємного університету у Львові / В. С. Виздрік / [Електронний ресурс]. — Львів, 2009. — С. 116–121. — Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Armia/2009_652/20.pdf. — Назва з екрану. 8. ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2758, 34 арк. 9. Мисак Н. Ф. Українські студентські товариства у Східній Галичині кінця XIX ст.: до питання взаємодії з провінційними органами влади / Н. Ф. Мисак // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: ВІР УАН, 2012. — Випуск 57 (№ 2). — С. 37–45. 10. Шумський І. Західноукраїнський студентський рух національно-демократичного спрямування на початку 20-х років XX ст. / І. Шумський // Наукові записки Терно-

лівського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. — Тернопіль. — 2003. — Вип. 1. — С. 107–111. 11. Плазова Т. Суспільно-політична діяльність молодіжних об'єднань у 1894–1939 рр. у Західній Україні / Т. Плазова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. [збірник наукових праць] / НАН України, Інституту народознавства, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка»; [редколегія: Я. Ісає-

вич (голова) та інші]. — Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. — Випуск 23. — С. 42–47. 12. Савчук Б. Студентський рух в Західній Україні у 1920 – 30-ті роки: хроніка організаційно – ідейного становлення / Б. Савчук // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. Алексієвця М. М. — Тернопіль. — 1999. — Випуск IX. — С. 54–58.

Сергій Гуменний,

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

До питання про вплив епідемічного фактора на перебіг і еволюцію військових дій УГА на Правобережжі восени 1919 року

У подіях Української революції 1917–1921 рр. залишається багато моментів, які не знаходять достатнього висвітлення в історичній літературі та залишаються «білими плямами» у свідомості суспільства. Для, хоча б часткового, виправлення цієї історичної прикраси ми вдаємося до розгляду впливу, який мав епідемічний фактор на перебіг і еволюцію військових дій Української галицької армії на фронтах Правобережної України восени 1919 р.

Сучасний розвиток історичної науки робить актуальним розгляд «нетипових» факторів які впливали на історію, а зокрема хвороб, що дозволяє комплексно розглянути розвиток історичного процесу, як це показав, приміром, В. Мак-Ніл у праці «В гонитві за міццю. Технологія, збройна сила і суспільство в XI – XX століттях» [1]. В українській історії одним з таких моментів є вплив хвороб на перебіг військових дій у 1919 р. Історики (М. Стахів, Д. Дорошенко, В. Солдатенко, І. Нагаєвський, О. Реєнт) і свідки подій (О. Назарук, Ю. Липа, І. Цьокан) частково висвітлювали дану проблему, проте в історіографії все ж відсутній її спеціальний розгляд. Радянська історична наука проблему взаємодії військ Наддніпрянщини і Галичини, причини різкого зменшення чисельності їх особового складу фактично взагалі не досліджувала.

Метою пропонованої статті є заснований на всебічному опрацюванні джерел аналіз ролі епідемічного фактора у різкому зменшенні чисельності та втраті боєздатності особовим складом Української галицької армії, що діяла на Правобережжі восени 1919 р.

Під епідемічним фактором варто розуміти поширення епідемій тифу та інших вірусних захворювань в середовищі обох українських армій починаючи з серпня 1919 р. Грип типу «іспанка» (штам вірусу H1N1, що проникаючи глибоко в легеневу тканину людини, спричиняє пневмонію, яка сприяє смерті людини [2]) поширився в Галичині внаслідок повернення частин австрійської армії з Італійського фронту (травень 1915 р. – листопад 1918 р.), де вони підхопили захворювання у місцевого населення та ворожих солдатів. Але завдяки налагодженій військовій медичній службі епідемія грипу не поширилась у війську, проте частково торкнулась цивільного населення західноукраїнських земель.

Однак «іспанка», була не єдиною епідемією, яка спіткала українське військо. Фізичне виснаження бійців УГА після Чортківського наступу («офензиви») в червні 1919 р., труднощі акліматизації, нестача засобів гігієни та одягу, медичного і санітарного персоналу створили умови для поширення епідемії сипного тифу (збудник якого *Rickettsia prowazek* вперше було відкрито чеським вченим С. Провачеком) [3, с. 67 – 69]. Командування та особовий склад війська УНР із недовірою ставилися до вчорашніх ворогів і підданих Австро-Угорської монархії, що також шкодило взаємодії двох військ [4]. 18 жовтня 1919 р. Симон Петлюра у листі до французького публіциста та особистого друга Ж. Пелісьє зазначав, «тиф десяткує ряди нашої армії, багато з ранених вмирає, бо не маємо ні медикаментів, ні білля» [5; 6, с. 175].

Епідемічний висипний тиф, який уразив галицьке військо – це гостра інфекційна хвороба, що характеризується циклічним перебігом, лихоманкою, ураженням нервової та серцево-судинної систем. Джерелом інфекції є хвора людина, починаючи з останніх 2–3 днів інкубаційного періоду і до 7–8-го дня з

моменту нормалізації температури тіла. Хворих на тиф не відразу ізолювали від решти особового складу війська, що спричинило швидке поширення епідемії [2, с. 394].

У вересні–листопаді 1919 р. епідемія завдала вирішального удару, розладнавши збройний спротив українського війська. У праці «Історія Української держави двадцятого століття» І. Нагаєвський пов'язував спалах тифу із зникненням зразків тифозної сироватки в Парижі, які могли бути використані як біологічна зброя проти українського війська. Підтвердити версію на основі наявних джерел вкрай важко, але дивним чином найбільшого удару хвороби зазнав саме II Корпус УГА, якому протистояли польські дивізії генерала Ю. Галлера, сформовані у Франції. За даними І. Нагаєвського в 40-х роках ХХ ст. у архіві Бактеріологічного інституту Луї Пастера «виявили документи судового слідства, з яких випливає, що навесні 1919 р. звітти «хтось» забрав пляшки з тифозною сироваткою» [7, с. 313 – 314]. Слід зазначити, що відомий дослідник діяльності галицького війська Лев Шанковський також вважає появу тифу, «ворога внутрі» українського війська, не випадковою і розглядає спалах епідемії як чи не перший випадок застосування бактеріологічної зброї у європейській військовій практиці [8, с. 175].

У спогадах Осипа Назарука «Рік на Великій Україні» зустрічаємо доповідь головного інтенданта УГА Ілька Цьокана від 25 жовтня 1919 р: «Стрільці з голоду кидаються під шини, зі шпиталів тікають в гарячці. Сильно десяткує її тиф. В Жмеринці й околиці згинуло з зимна і голоду або тепер догигає 10 000 – вони конають в бараках на гною! А при тім ще іде страшна агітація проти Галичан. Наддніпрянцям дають одяг, галичан – поминають» [9, с. 286]. Спогади очевидця яскраво ілюструють ситуацію в якій керівники УГА наважились на розрив із радикальним, на думку галичан, керівництвом Директорії та війська УНР. Наслідком несприйняття та ворожості між українськими військами став союз галичан з білогвардійськими «Збройними силами Півдня Росії», очолюваними Антоном Денікіним. Достатньо влучно охарактеризував наслідки епідемії, взаємного антагонізму між українськими арміями Д. Долинський: «Між наддніпрянцями і галичанами повстала страшна пропасть, в котру скочувався неминухо український державний віз» [10, с. 320].

Отже, небувала епідемія тифу спричинилася до розпаду єдиного фронту українських військ ряди яких значно поріділи: «кількість особового складу УГА скоротилася на 10–11 тис. (22%)», – стверджує В. Солдатенко [6, с. 286]. Проте українське військо восени 1919 р. продовжувало вести боротьбу не лише з Червоною армією, білогвардійцями, силами Антанти й Польщі, а й з невидимим противником, ворогом просування якого не зупиняли відчайдушні поривання українського вояцтва.

Сучасна історіографія пов'язує поразку українських військ з цілою низкою як зовнішніх, так і внутрішніх причин. Епідемічний фактор, який часто розглядається відокремлено і побічно, відіграв далеко не останню роль у подіях 1919 р., він загострив внутрішньонаціональні протиріччя і завдав важких втрат боєздатності та чисельності військ [4]. Клінічний перебіг сипного тифу зумовлює умови за якими вояк навіть за умов одужання не може ефективно діяти на полі бою протягом 2–3 тижнів, а враховуючи те, що інкубаційний період хвороби складав 10